

■ DECZKI SAROLTA ■

BÉKA A FAZÉKBAN – WEIMAR, BERLIN, BONN

Kevés olyan, 18 évesnél idősebb ember lehet a Kárpát-medencében, akinek az „átmenet” szóról ne jutna hamarosan eszébe Szindbád híres jelenete, amikor a régi szép világot felidézve a jelenbeliekről rezignáltan kijelenti, hogy „átmeneti idők”. A nosztalgiával és szentimentalizmussal kiejtett mondat a huszadik század első évtizedeiben hangzott el egy bordélyházban – és, ha jobban belegondolunk, ezt akár az azóta eltelt idők szimbólumaként is tekinthetjük. Az idők azóta mindig átmenetiek, hiszen ahogy Reinhart Koselleck írja, a felvilágosodás óta a történelem fokozatos gyorsulása figyelhető meg. Ám mielőtt megvizsgálánk ennek a kaotikus kornak egy vékonyka, ám annál jelentőségteletesebb szeletét, nem minden haszon nélkül való, ha röviden átgondoljuk, mit is mond a filozófia az átmenet fogalmáról.

Az átmenet: viszonyfogalom, ami változást jelez két végpont között. Valamilyen köztes zóna két stabilnak feltételezett pont között, mely nem tartozik sehová: senkiföldje. Diszkontinuitás térben és időben, az instabilitás, relativitás és zűrzavar képzetek kapcsolódnak hozzá. Ahogyan Waldenfels írja, „*Heteronómiákkal és atópiával* van dolgunk, melyek máshol-léte és rend-kívülisége kicsusszan mindenkori rendünkéből”.¹ A határ megvonásának aktusa a rend megteremtésére irányuló erőfeszítés, ahol „valóság és fikció egymásba játszanak”,² s ahol valamilyen axiológia jelöli ki a megismerés és a praxis rendjét. Heidegger magát az emberi létet a születés és a halál két végpontja közti időtartamnak gondolta el, azt állítva, hogy egyedül csak eme két határpont tekinthető bizonyosnak az emberi létezésben. Hogy mit tekintünk átmenetnek, átmenetinek, az a perspektívától is függ: valaki számára átmeneti tapasztalat lehet az, ha egy időre nincs rendes állása, lakása stb., de egy másik perspektívából maga az egész emberi élet átmeneti, sőt, ahogy Szindbád mondta, egész korok lehetnek azok. S végül oda lyukadunk ki, hogy néhány abszolútnak gondolt bizonyosságot kivéve minden, amit észlelünk, „csupán” átmeneti jelenség. Messzire vezetne ennek a további taglalása, mindössze arra szerettem

1 WALDENFELS, Bernhard, *Der Stachel des Fremden*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990, 31-32.

2 *Uo.*, 36.

volna rámutatni, hogy az „átmenet” fogalmához kötődő negatív jelenségek voltaképpen az ideálisnak tartott normatív rendtől való eltérést jelölik – ami negatív és pozitív egyaránt lehet.

S itt az ideje, hogy az írásom címére magyarázatot adjak. Béka a fazékban: a sokat használt metafora szerint a forró vízbe dobott béka rögtön kiugrik a fazékból, viszont ha lassan melegítik alatta a vizet, akkor a fokozatos hőemelkedést nem érzi veszélyesnek, és így meg is lehet főzni. Ezt a hasonlatot szokták arra a társadalmi folyamatra alkalmazni, amikor egy, a társadalom nagy része számára károsnak bizonyuló helyzet csak lassan, fokozatosan épül ki, hamis biztonságérzetbe ringatva az állampolgárokat. Azokat pedig, akik mégis érzékelik a veszélyt, nem ritkán vészmadárnak tartják, idegen ügynöknek, hazaárulónak stb. Az állam fokozatosan, lépésről lépésre kezdi el ellenőrizni és szabályozni polgárai életét, egyre kevesebb szabadságot hagyva nekik, míg végül totálissá válik, és már kész is a békaleves. Egy olyan korról és egy olyan társadalomról, illetve ennek a művészetéről, hétköznapijairól szeretnék írni, mely iskolapéldája ennek a jelenségnek: a weimari Németországról, néhány szemtanú visszaemlékezéseire támaszkodva.

A két város: Weimar és Bonn egy átmeneti kor kezdetét és végét jelölik, melynek fő helyszíne Berlin volt. Goethe és a Bauhaus városában, a weimari alkotmánnyal kezdődött az a korszak, amelyet azóta is weimari köztársaságként emlegetünk, s mely megpróbálta az addig császári Németországot demokratizálni. Hogy mennyire sikertelen volt a kísérlet, azt mi sem mutatja jobban, mint hogy az erőtlenség és instabil köztársaság hamarosan átadta a helyét a Harmadik Birodalomnak, melynek bukása Németország két részre szakadásával ért véget. Mint tudjuk, a keleti részen a náci diktatúra helyét a kommunista vette át, nyugaton pedig új, s ezúttal időtállóbb köztársaság alakult, melynek székhelye „egy német kisváros”, Bonn lett. A Weimartól Bonnig tartó időszakra minden tökéletesen ráillik, amivel az átmeneti korokat szokták jelölni: teljes zűrzavar, minden érték átértékelődése, a stabilitás és a rend hiánya, az eszmék relativizálódása. Erre a káoszra egy hagymázás őrült ígért megoldást, ami teljes katasztrófába sodorta immár nem csupán Németországot, de a világ nagy részét is. Azóta is rengeteg tudományos igényű magyarázat született arra, hogyan volt ez lehetséges, hogyan engedte a német nép elkábítani, „megfőzni” magát. Tanulságos történet ez, hiszen a politikatudomány azóta is weimarizálódásnak nevezi azt a jelenséget, amikor egy gyöngye lábakon álló demokráciát fokozatosan kezd felváltani a diktatúra, meggyengülnek a jogállam intézményei, és szélsőséges politikai alakulatok által támogatott erőszakos szervezetek grasszálnak az utcákon, zaklatnak és ölnek meg embereket.

A weimari köztársaság voltaképpen nem kapott sok esélyt a történelemtől. A németek porig alázva kerültek ki az első világháborúból, hiszen a franciák revansot akartak venni az elveszített 1870–71-es francia–német háború miatt, és jelentős hadisarcra, a német haderő nagy részének leszerelésére és Elzász-Lotaringia átadására kötelezték a

németeket. S mivel az első világháború egyik fő piárja az volt, hogy az voltaképpen a kultúrák háborúja, vagyis azé a győzelem, aki fejlettebb kultúrával rendelkezik, a legyőzetés annál fájóbb és frusztrálóbb volt a kultúrájára büszke német nép számára. Ez a vélekedés olyannyira közkeletű volt, hogy még a szinte teljesen apolitikus Edmund Husserl is elképzelhetetlennek tartotta, hogy a világot filozófiájával és irodalmával megajándékozó német nép legyőzhető lenne. S itt már érdemes az egyik szemtanúnkhoz fordulni, hiszen az, ahogyan ő megélte ezeket az időket, magyarázattal szolgál arra is, ami a továbbiakban történt.

Sebastian Haffner: *Egy német története. Emlékeim (1914–1933)* című könyvéről van szó, melyet még a második világháború kitörése előtt írt, emigrációban. Az első világháborút a hátszországban, gyerekként élte meg. Visszatekintésében különös hangsúlyt fektet arra, hogy a nagy háború nem csupán a gyerekkori élet kereteit megadó esemény volt számukra, hanem generációs élmény, mely meghatározta Németország későbbi sorsát is. A háború ugyanis játékká, szenvedéllyé vált számukra, minden nap rohantak a rendőrség elé elolvasni az aktuális hadijelentéseket, mérlegelték és megvitatták a hadi helyzetet, és a háborús propaganda ideális alanyai voltak. Ahogyan a szerző jellemzi akkori önmagát: „mindent elhittem, gondolkodás és kételkedés nélkül, lévén, hogy egy tömegpszichózisra hajlamos nép gyermeke vagyok. (Talán ez a tulajdonság helyettesíti a németeknél az egyéni boldogságra való képességet.)”³ Nagyon fontos állítást tesz itt a szerző, hiszen a tömegpszichózisra való fogékonyságból és az egyéni boldogságra való képtelenségből olyan karakter formálódik ki, aki ideális alanya a tömegmozgalmaknak és autoriter politikai rezsimeknek. De mit jelent az, hogy valaki képtelen az egyéni boldogságra? Erre pár lappal később úgy válaszol, hogy már a weimari időkben a németek nem tudtak mit kezdeni a szabad magánélet lehetőségével, mert hozzá voltak szokva ahhoz, hogy felülről, ingyen és bérmentve kapják mindazt, ami az életüket kitölti: az idegborzoló szenzációkat, valamint gyűlöletük, szeretetük, szenvedélyük tárgyát. Nem ők választják meg saját maguknak életük értelmét és törekvéseik, szenvedélyük tárgyát, mert életüket és értelmüket kitöltik a politikai szenvedélyek. Nem tanulták meg azt, hogyan boldoguljanak a saját erejükből, hogyan tegyék széppé és értelmessé az életüket, nem tanulták meg élvezni az életet, s nem tanultak meg a saját fejükkal gondolkodni. Ettől a nemzedéktől a weimari köztársaság elvette azt a szolgáltatást, amit a háborús idők és az azt közvetlenül követő izgalmak nyújtottak, és most nem találták a helyüket. „Unatkoztak, zavaros gondolataik támadtak, rosszkedvűen jártak-keltek, és a végén már szinte mohón várták, hogy legyen valami zavargás, felfordulás, amiből kiindulva egy új kollektív kalanddal véget lehet vetni ennek a békés tespedésnek.”⁴

3 HAFFNER, Sebastian, *Egy német története. Emlékeim (1914–1933)*, ford. LISKA Endre, Budapest, Európa, 2005, 21.

4 I. m. 87.

A lelkialkatnak ezt a diagnózisát mások is megerősítik. Carl Friedrich von Weizsäcker pontosan leírja azt a jelenséget, amit „német titanizmusnak” nevez.⁵ Gyökerét a német idealizmusban fedezi fel, vagyis abban a filozófiában, mely a feltétel nélküli Abszolútot, az Egészet és az Igazat próbálja elgondolni, s egy ezeknek megfelelő rendszert alkotni. Erre a legjobb példa talán Hegel elgondolása, mely szerint a történelem menete nem más, mint a világszellem önkibomlásainak folyamata, az igazság előrehaladása és beteljesedése. A német titanizmus fejeződik ki Wagner zenéjében, Nietzsche és Heidegger filozófiájában, melyek mind valamilyen romantikus, messze az átlag felé emelő kultúreszményt, hősiességet hirdetnek, és mélyen megvetik a mindennapok pragmatizmusát, a technikát és a modern világot. Ez a lelkiület is magyarázza, miért volt akkora sokk a világháború elvesztése. Weizsäckernek van még egy fontos megfigyelése, azt mondja ugyanis, hogy „a titánok nem képesek kooperálni”.⁶ Vagyis a titanizmus szellemisége kizárja az együttműködést, a párbeszédet – lényegében a demokráciát.

Egy másik kutató pedig, Erik Erikson, a német pedagógiára vonatkozóan tesz nagyon érdekes és fontos megfigyeléseket, Adolf Hitler neveltetését állítva középpontba. A német apaság mintázatát elemezve írja, hogy a családfő rendszerint a családjában is elvárja a vélt tekintélyének kijáró tiszteletet, valamint az engedelmességet. A feleség a férj szolgálatában áll, és igyekszik kielégíteni az apa szeszélyeit. A gyerekeknek csöndben kell lenniük, és rendszeresen alá vannak vetve testi fenyegetésnek. Csakhogy a serdülő könnyen észreveszi, hogy az addig hatalmaságnak tűnő apa valójában gyöngé, és feljebbvaló előtt pedig kifejezetten alázatos – csakis azokkal szemben kemény, sokszor egészen a szadizmusig, akik alatta állnak. Érdemes idézni jellemzését: „Az átlagos apa – megrögzötten vagy legalábbis a döntő pillanatokban – annak a »kis kurta tekintélybe öltözött« német főőrzőrmesternek a szokásait és erkölcsét képviselte, aki már nem viszi semmi többre, de állandó félelemben van attól, hogy kevesebb lesz; és aki egy hivatali címért vagy egy életjáradékért eladta a szabad ember születésétől fogva meglévő jogát.”⁷ Továbbá Erikson is utal arra a katasztrófára, melyet 1918 után szenvedett el a német psziché, s melynek már megágyazott az, hogy a német tudat amúgy is hajlamos a kegyetlenkedésre, önmegtagadásra, nyerseségre, de hiányzik belőle a belső tekintély, ami keserűséget, félelmet és bosszúvágyat szül. Ebből a veszélyes elegyből fogyasztottak azok a milliók, akik Hitler rajongói lettek később. Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a titanizmus eszménye, a magánéletben való boldogulás képtelensége, a tömegpszichózisra való hajlandóság, a valódi belső tekintély nélkülözése és az ebből fakadó

5 WEIZSÄCKER, Carl Friedrich von, *A német titanizmus*, ford. MOLNÁR Anna, Budapest, Európa, 1989.

6 *Uo.*, 17.

7 ERIKSON, Erik, *Gyermekkor és társadalom*, ford. HELMLICH Katalin, Budapest, Osiris, 2002, 330.

frusztráció, az első világháború elvesztése mind-mind hozzájárultak később Hitler sikeréhez.

S térjünk vissza Berlinbe! A város és az egész német kultúra fejlődésének egyik legizgalmasabb szakasza ez az „arany húszas évekként” emlegetett kor, még akkor is, ha valóban rövidnek bizonyult az átmeneti időszak a császárság és a diktatúra között. A városban hihetetlen szélsőségek figyelhetők meg, hiszen miközben az infláció milliókat taszított nyomorba, prostitúcióba, öngyilkosságba, aközben a kultúra és a művészetek egyik legtermékenyebb kora is volt. A képzőművészek, írók reflektáltak arra a társadalmi valóságra, amelyben éltek. Bertold Brecht híres *Dreigroschenoperjében*, melyhez Kurt Weill írt zenét, mintegy a korszak tételmondatát fogalmazza meg: „Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral!” Vagyis: első a zabálás, aztán jön a morál. Hans Falladáknak a maga korában sikeres regényei az infláció okozta elszegényedést és az ezzel járó erkölcsi talajvesztést mutatják be, Döblin híres regénye, a *Berlin, Alexanderplatz* pedig azt a kétségbeesett igyekezetet, ahogyan egy börtönviselt ember megpróbál jó útra térni, ám nem sikerül neki. Otto Dix és George Gross festményei és grafikái a korszak jellegzetes figuráit örökítették meg és karikírozták: prostituáltakat és vendégeiket, jól öltözött urakat, koldusokat, világháborús katonákat. 1927-ben forgatta Walter Ruttmann híres filmjét: *Berlin, Symphonie einer Großstadt* címmel, s ugyanekkor készült el Fritz Lang opusza is, a *Metropolis*.

A szegénység ellenére a városban virágzott az éjszakai élet, sok mulató éjjel-nappal nyitva tartott. Berlin az első világháború előtt már a különböző, a hivatalosság által erkölcstelennek bélyegzett életmódok, szexuális szokások gyűjtőhelyévé vált; például a törvényi tiltás ellenére a rendőrség negyven homoszexuális bárt tartott számon. Berlinbe sokfelől áramlottak az emberek, sokféle kultúrát, szokást, életformát hozva magukkal, melynek eredménye nem csupán a kulturális sokféleség volt, hanem a hagyományos életforma háttérbe szorulása is. A társadalmi-politikai fejlődésről pedig sokat elmond, hogy a császári fővárost a századforduló környékén már „vörös Berlinként” emlegették, hiszen akkorra Berlinben már jelentős létszámú munkásság is élt, akik a nagyvárost körbevevő gyárakban dolgoztak.

Második kortárs szemtanúnk, az amerikai újságíró, Christopher Isherwood kisebb esszéikben, novellákban, naplószerű feljegyzésekben örökítette meg élményeit és reflexióit a város hétköznapijairól. A legismertebb darab Sally történetét meséli el. Az ifjú kalandornő a *Kabaré* című musicalből lehet ismerős, a regényíró szállásadónőjével és a többi lakóval egyetemben. A berlini mondén világ elevenedik meg az egzotikus figurákon keresztül, ám Isherwood nem csupán a rendkívülit mutatja fel, hanem az ebben rejlő emberit is. Nem moralizál és nem ítélkezik hősei felett, de nem is silányul beszámolója szirupos giccsé. A tizenkilenc éves prostituált teljesen megbízhatatlan, gátlástalan, és egy pillanatra sem feledkezik meg saját érdekeiről, melyeknek nem egyszer barátságát is alárendeli. Máskor azonban könnyedén vállat vonva teszi magát túl

nem várt veszteségeken, kellemetlenségeken. Berlini emberek, életképek elevenednek meg Isherwood szövegeiben; kispolgári családok, prostituáltak, homoszexuálisok, a gazdagok, akiknél angolt tanít, bárók és mixerek stb. „Egyik tanítványom, Herr Krampf, fiatal mérnök, elmondja, milyen volt a gyerekkora a háború és az infláció alatt. A háború utolsó éveiben a vasúti kocsik ablakairól eltűntek a szíjak: az utasok vágták le, hogy áruba bocsássák a bőrt. Olyan férfiakat és nőket is lehetett látni, akik az ülések huzatából készült ruhákban jártak. Krampf iskolatársának egy bandája éjszaka betört egy gyárba, és ellopta az összes hajtósíkját. Mindenki lopott. Mindenki eladott mindent, amit csak tudott – önmagát is beleértve. Krampf egyik osztálytársa, egy tizennégy éves fiú, az órák közti szünetekben kokaint árult az utcán.”⁸

S beszámol azokról a jelenségekről is, melyek már Weimar bukását és Hitler uralmát vetítették előre. Például amikor két zsidó fiatalember kiválaszt két prostituáltat az utcán, és odalép hozzájuk egy náci, aki „hivatásának érezte, hogy az összes germán nők tisztességének védelmezőjeként lépjen fel az északi fajra támadó buja fenyegetéssel szemben”.⁹ Egy másik jelenet: egy kávéházban egy náci kiabálja részegen, hogy vérnek kell folynia, és győzni kell, hiszen a Vezér megígérte. S annak is szemtanúja volt, amikor egy csoport náci az utcán rárontott egy fiatalemberre, leteperték, rugdosták és a zászlónyél hegyével szurkálták. A járókelők nem is annyira megbotránkozva voltak, hanem inkább meglepődve, és azt dűnnyögték, hogy az utóbbi időkben gyakori az ilyesmi. Húsz méterrel arrébb pedig egy csapat állig felfegyverzett rendőr állt, ügyet sem vetve az egészre. A nácik és a rendőrök is üldözik a kommunistákat, a szerző egy barátját is lábon lőtte egy rendőr. Isherwood akkor is Berlinben van, amikor Hitler kormányt alakít Hugenberggel. Szükszavúan tudósít, s hozzáfűzi, hogy mindenki azt mondja, tavaszig meg fognak bukni. Az újságokban pedig más már nem is jelenik meg, mint új rendeletek, új büntetések, s egy jellemző mondat: „ma reggel Göring a hazaárulás három új válfaját találta fel”.¹⁰ S annak is tanúja, amikor egy kis pacifista könyvkiadót megrohamoznak a nácik, és teherautóra dobálják a könyveket. *Nie wieder Krieg!* – olvassák undorodva az egyik címét, s pukkadoznak a nevetéstől. Isherwood beszámol arról is, amikor részt vesz zsidó barátja kerti mulatságán a Wannsee mellett. A vendégek jó része a berlini híreket lesi, izgatottan tárgyalják a politikai fejleményeket. Most megmenekült a kormány, de – kommentálja – „akármilyen sokszor történt is halasztás, a jelenlevők mind halálra vannak ítélve. Ez az este nem egyéb, mint a pusztulás előtti jelmezes főpróba. Mintha egy egész korszak utolsó éjszakája volna”.¹¹

8 ISHERWOOD, Christopher, *Isten veled, Berlin!*, ford. RÉZ Ádám, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1972, 235–236.

9 *Uo.*, 239.

10 *Uo.*, 253.

11 *Uo.*, 221.

Harmadik szemtanúnk pedig egy Charlotte von Mahlsdorf nevű úr, aki Lothar Berfelde néven látta meg a napvilágot. A kis Lothar igen hamar rájött, hogy neki igazából nőnek kellett volna születnie, s idővel nem is titkolta tovább valódi identitását, hanem transzvesztitaként élt. Ami nem volt kis kihívás számára, hiszen gyerekkora a náci, felnőtt élete pedig a népi demokratikus Németországban telt. *A magam asszonya vagyok*¹² címmel írta meg visszaemlékezéseit, melyben beszámol élete nagy szenvedélyéről is, arról, hogy megszállottan gyűjtögette a Vilmos császár-korabeli bútorokat és régiségeket, s ezekből a Berlin-közi Mahlsdorfban létrehozta a Gründerzeit múzeumot – ami ma is működik. Ő is megerősíti az Erikson által írtakat a német családmódelről, hiszen rémesen szadista apja sokat verte, testileg-lelkileg folyamatosan megalázta. Nagybátyja pedig tiszt volt a világháborúban, s volt mersze a császár szemébe mondani, hogy amit a frissen besorozott német újoncokkal művelnek, az már nem háború, hanem gyilkosság – hiszen a német ifjúság virágát lemészárolták. A nagybácsi később kommunista lett, saját lapot adott ki, és később Hitlernek is levelet írt, hogy ne akarjon újabb háborút, mert akkor bűnt követ el a német nép ellen – ennek következtében négy évet töltött Dachauban.

A kis Lothar természetesen idegennek érzi magától a Hitlerjugend szellemiségét is, és gyűlöli, hogy az egyenruha viselésére kényszerítik. Azt írja, anélkül, hogy tudott volna róla, ösztönösen gyűlölte a náciakat, s nem tudta elképzelni, hogy mi az a marhaság a horogkeresztes zászlókkal, egyenruhával és vonulgatással. Elmeséli, hogy amikor Mussolini Berlinbe látogatott, a lelkes német ifjúságnak egyenruhában kellett őt fogadnia, s nekik óráig kellett állniuk a tűző napon. Az újságokban látott politikai hatalmasságok arcképét már gyerekként is visszatásztónak és brutálisnak találta, s visszaemlékezéseiben írja, hogy az apró kis mindennapi történetekből rakta össze magának, hogy a német nép mennyire lelkesen Hitler rabjává lett. Összeszorult gyomorral hallgatta, hogy legjobb barátját, aki zsidó volt, egyik napról a másikra elvitték, „valószínűleg Lengyelországba, a földeket művelni”, beszámol továbbá a Gestapo zaklatásairól is ismerős, zsidó családoknál.

S végül térjünk vissza Haffner visszaemlékezéseihez! Számára nem kétséges, hogy az ország már Hitler hatalomra kerülése előtt készen állt arra, hogy odadobja magát valamilyen kollektív örületnek. Berlin utcáin már szabadcsapatok grasszáltak, akik tisztában voltak a kínzás tudományával, hogyan kell menekülés közben lelőni valakit, és gondolkodásukban, viselkedésükben, nézeteikben már egészen olyanok voltak, mint a náci rohamosztagok. A gyakorlat már megvolt, csak az elmélet hiányzott – amit majd Adolf Hitler üvöltött bele eszelősen a német fülekbe. A szerző leírja, hogy égett ki és vált cinikussá a német fiatalság az infláció éveit alatt, amikor 18 éves gimnazisták lettek egyik napról a másikra gazdagok, és emberek ezrei váltak földönfutóvá.

12 MAHLSDOFF, Charlotte von, *A magam asszonya vagyok*, ford. NÉMETH Zita, Budapest, Rana in Fabula, 2000.

A szegénység és a kiszámíthatatlanság megfosztotta minden idealizmusától az ifúságot, és fogékonnyá tette őket a náci eszmékre és gyakorlatra. „Hátborzongató volt figyelni, hogyan erősíti egymást kölcsönösen ez a három tényező: a senkiházi heccpróféta arcátlansága, amellyel fokozatosan démonná nőtte ki magát; a dúvadra ráállított idomárok bárgyúsága, akik csak fáziskéséssel fogták fel azt, amit a célszemély mondott vagy művelt, amikor az újabb aranyköpések és manőverek már túllícitálták az eddigieket; és a közönség dermedt hipnózisa, amint egyre kiszolgáltatottabbá vált a gonosz által rábocsátott bűzvarázssal szemben.”¹³ Az eddig mondén életet élő városban emberek tűntek el egyik napról a másikra, és az utcákon az erőszak lett úrrá. A mulatókat bezárták, a homoszexuálisokat és a kommunistákat megölték vagy elhurcolták, a zsidókat zaklatták. Jól tudjuk, hogy mindez hová vezetett: a béka megfőtt, Európa tönkrement.

Ha az előadásom elején említett filozófiai fogalmakat felidézzük, láthatjuk, hogy a weimari időkre valójában mindaz alkalmazható, amivel az átmenetet szokták jellemezni. Értékrelativizmus, heterotópiák és atópiák kaotikus senkiföldje – s persze felmerül az a kérdés is, hogy milyen perspektívából tekinthető átmenetnek ez az időszak, s voltaképpen mi lenne a dolgok normális állapota. Akár azt mondhatjuk, hogy átmeneti korszak volt, de már véget ért. De hogy ne nyugodjunk meg nagyon, érdemes fellapozni Timur Vermes *Nézd ki van itt!*¹⁴ című regényét a közelmúltból, ami arról szól, hogy Hitler egyszer csak feltámad Berlin belvárosában. Természetesen ez számos komikus jelenetet eredményez, de az már nem annyira vicces, hogy hamarosan sztár lesz a médiában, noha nem nagyon fogja vissza magát, csupán a zsidózásban tart mértéket, mert arra rájön, hogy azt nem díjazták már annyira, mint fénykorában. Az emberek bolondulnak érte, s előbb-utóbb még azok is a tenyeréből esznek, akik a kezdetben felháborodottan tiltakoztak a showman idegenellenes és a németiség felsőbbrendűségét hirdető szövegei ellen. Szimptomatikus, ahogyan Hitler megnyeri magának a titkárnője nagymamáját is, akinek a szüleit és testvéreit egykor elgázosították. Milliók követik a youtube-on és a tévében, fenntartások nélkül. Hiszen sok mindent kimond, ami korunk emberének a lelkét nyomja: hogy nem jól megy így ez a világ; az idióta és korrupt politikusok ostoba manővereit a kisemberek fizetik meg; tönkreteszik a földet vegyszerekkel; meglovagolja az általános szkepticizmust az Unió jövőjével kapcsolatban; síkra száll a megújuló energiaforrások mellett... Ám mindeközben tisztában van azzal, hogyan kell az emberekkel beszélni ahhoz, hogy az egyre több és egyre nyugtalanítóbb kérdésre elfogadhatóvá váljanak a radikális válaszok.

Átmeneti korban élünk, ahogyan Szindbád is mondta, és az egyetlen reményünk az lehet, ha időben kiugrunk a fazékból.

¹³ HAFNER, i. m. 113.

¹⁴ VERMES, Timur, *Nézd ki van itt!*, ford. NÁDORI Lídia, Budapest, Libri, 2013.